

בשלוש מכות בחודש הזה היכני הרב אביחיל גרינוולד

מבוא

בסליחות לעשרה בטבת אנו אומרים :

אַזְכְּרָה מְצוּק אֲשֶׁר קָרָאֲנִי. בְּשֵׁלשׁ מִכּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה הִכְנִי. גְּדַעֲנִי הִנֵּיאֲנִי הַכְּאֲנִי. אֶדְעָנִי הַלְּאֲנִי :

דַּעֲכֵנִי בְשִׂמּוֹנָהּ בּו שְׂמָאֲלִית וַיִּמְנִית. הֲלֹא שְׁלֹשְׁתָּן קִבְעֵתִי תַעֲנִית. וּמִלֶּדֶךָ יָנּוּ אֲנִסְנִי לְכַתּוּב דַּת יְנִינִית. עַל גְּבֵי חֲרָשֵׁי חוֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ מַעֲנִית :

זוֹעַמְתִּי בְתִשְׁעָה בּוּ בְכֻלָּמָה וְחִפְרָה. חֲשֵׁד מַעֲלֵי מַעֲלֵל הוּד וְצַפְרָה. טְרוּף טוּרָף בּוּ הַנּוֹתָן אֲמָרִי שְׂפָרָה. הוּא עֲזָרָה הַסּוֹפָר :

יּוֹם עֲשִׂירֵי צָהָה בֶּן בּוֹזֵי הַחוּזָה. כָּתַב לֶךָ בְּסִפְרֵי הַמִּחְזָה. לְזַכְרוֹן לְעַם נִמְסָה וְנִבְזָה. אֶת עֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה.

שלושה ימים רצופים של אבל ומצוק מציין בעל הפיוט, ח', ט' ו-י' בטבת. ב-ח' בטבת תורגמה התורה ליוונית. ב-ט' בו נפטר עזרא הסופר, ובעשרה בטבת החל המצור על ירושלים.¹

מספר תמיהות

ציון המאורעות הללו נפסק להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים, הלכות תענית תקפ, א-ב) :

אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם... בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חושך בעולם שלושה ימים. ובט' בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו...

ובהלכות תשעה באב ושאר תעניות (תקמט, א) :

חייבים להתענות בתשעה באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת, מפני דברים הרעים שאירעו בהם.

דברי השולחן ערוך לעיל תמוהים. "ב-ט' בו לא נודע איזו היא הצרה שארע בו"!! והרי בסליחות ראינו מפורשות שביום זה נפטר עזרא הסופר? כך הקשה כבר ה"ט"ז (שם ס"ק א) : "תימה גדולה הא איתא בסליחות של י' בטבת דב-ט' בו מת עזרא הסופר? וצ"ע רב".

¹ כמתואר בספר מלכים ב' (כה, א) : "וַיְהִי בְשָׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נִבְכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיַּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דִּיק סָבִיב".

בנוסף, עלינו להבין את גודל הצרה בעצם תרגום התורה ליוונית שעליה ראוי להתענות. ובכלל עלינו להבין מדוע אנו מציינים את פטירת עזרא הסופר דווקא, הרי מנהיגים ונביאים רבים עמדו לעם ישראל ואין אנו מציינים פטירתם. רוב הציבור אינו יודע כלל אימתי נפטר יהושע בן נון, ואפילו את פטירת משה רבינו מציינים בז' באדר רק החברא קדישא.²

נתחיל בהכרת דמותו המיוחדת של עזרא הסופר, ובתרומתו הייחודית לשעתו ולדורות לבניין עם ישראל.

שינוי הכתב בימי עזרא

מספרת הגמרא בסנהדרין (כ"א ע"ב):

אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא: בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא: כותאי. מאי כתב עברית? אמר רב חסדא: כתב ליבונאה (רש"י: ליבונאה - אותיות גדולות, כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות).

לדעת מר זוטרא היו שלושה שלבים בהשתלשלות השפה והכתיבה של התורה במהלך הדורות. התורה ניתנה בשפת הקודש והאותיות בהן השתמשו לכתיבה היו עבריות שהן כתב ליבונאה, אותיות גדולות. בימי עזרא השתנתה השפה ללשון הקודש והכתב השתנה לכתב אשורי. לדורות נשתייר הכתב האשורי ושפת הקודש שהייתה בתחילה.

ממשיכה הגמרא ומסבירה שהשינוי לא אירע במקרה במהלך חייו של עזרא, אלא אירע דווקא בגלל דמותו של עזרא:

תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא קדמו משה... ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו - נשתנה על ידו הכתב...

כלומר עזרא היה ראוי ליתן תורה לעם ישראל אלמלא משה רבינו עשה זאת לפניו. ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו השתנה הכתב על ידו, ומשמע מסגנון הגמרא ששינוי כתב זה הוא סוג של נתינת תורה בימי עזרא. עלינו להבין מדוע שינוי כתב זה שקול כנתינת תורה? מה עומק משמעותו של שינוי הכתיבה?

² אמנם את פטירת גדליה בן אחיקם אנו מציינים בצום, אבל כבר הסביר המשנה ברורה (תקמט ס"ק ב): "ויום ג' בתשרי בו נהרג גדליה בן אחיקם שמינוהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארה ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי על ידי שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים". כלומר הריגת גדליהו היוותה שלב נוסף בחורבן עם ישראל, ולא רק פטירת אדם חשוב וצדיק.

ממשיכה הגמרא (שם כ"ב ע"א):

תניא, רבי אומר: בתחילה בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיוון שחטאו - נהפך להן לרועץ, כיוון שחזרו בהן - החזירו להם... למה נקרא שמה אשורית - שמאושרת בכתב. רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי: כתב זה לא נשתנה כל עיקר, שנאמר ווי העמודים, מה עמודים לא נשתנו - אף וויים לא נשתנו. ואומר ואל היהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה - אף כתבם לא נשתנה...

לפנינו מחלוקת בין שתי דעות, ובצירוף דעת מר זוטרא, שראינו קודם, הרי לנו שלוש דעות. דעת רבי שמתחילה ניתנה התורה בכתב זה אלא שמשחטאו לא היו ראויים לכתב זה ולכן נשכח מהם (לפי פירוש רש"י). אולם, משחזרו בתשובה קיבלו חזרה את אותו כתב ראשון. לפירוש זה אי אפשר לפרש כתב אשורי מלשון ארץ אשור שהרי מלכתחילה היה להם כבר כתב זה, ולכן כתב אשורי יתפרש ככתב מאושר, ומסבירה הגמרא שזהו כתב שמאשר עצמו ללא ספקות ואי הבנות.

לדעת רבי אלעזר המודעי הכתב מעולם לא השתנה והוכחתו מווי העמודים, ומסביר רש"י: "יתדות כסף העשויין כמין אונקלות, וקבעום בעמודים שבהם תוחבין לולאות קלעי החצר והמסך, וכל אונקלאות דומין לוויין, אלמא בימי משה עשוין הוויין כגון שלנו".

דעת מר זוטרא היא דעה קיצונית. מצד אחד הוא טוען שהיה שינוי בצורת האותיות בהם נכתבה התורה. מן הצד השני טוען ר' אלעזר המודעי שלמעשה, שום תמורה לא חלה בכתב.³

האם יחול שינוי בתורה המצויה בידינו

מגמרא זו למד בעל העיקרים (מאמר שלישי טז) ששינוי וביטול מצוה ממצוות התורה הוא אפשרי. כנגדו יצא חוצץ המהר"ל (תפארת ישראל סד). **המהר"ל** מקדים מספר שאלות:

[1] ואם כן, לפי דעת מר זוטרא שהתורה נתנה בכתב עברי, קשה, הרי לכתב עברי אין תגין? ובלא זה קשיא, [2] דאיך אפשר לומר שהתורה נתנה בכתב עברי, דהא אמרינן בפרק הבונה, אמר רב חסדא, מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ודבר זה לא תמצא רק בכתב אשורית? ועוד הקשו על זה, [3] דאיך אפשר לומר שהתורה נתנה בכתב עברי, ועזרא היה משנה הכתב, ואיך אפשר זה, והלא כתיב "אלה

³ הביטוי "משנה התורה" מקבל פירוש שונה לפי כל דעה. לדעות שחל שינוי בכתבת התורה מתפרשת המילה "משנה" מלשון שינוי. ואילו לדעה שלא נעשה כל שינוי בכתב המילה "משנה" מתפרשת מלשון שניים - למלך היו שני ספרי תורה.

המצות", ואמרו ז"ל שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה... הרי אפילו אותיות מנצפ"ך אין שנוי בהם, כל שכן הכתב לגמרי?

את השאלה האחרונה מתרץ המהר"ל ומסביר שהתורה אמרה מפורשות שבמקום זה יחול שינוי במהלך הדורות ובכך נתלה עזרא הסופר והעז לשנות. לולא ביטוי זה של "משנה התורה" אסור היה גם לעזרא לשנות דבר בתורה. בכך הוא עונה לרבי יוסף אלבו:

לכן בעל העקרים, שהאריך בדבר זה, ורצה להוכיח מזה שאפשר שמצוה אחת מן התורה תהיה בטלה, כמו שנשתנה הכתב, שמתחילה היה הכתב עברי, ולבסוף נשתנה לכתב אשורית. דבר זה דברי הבאי, וצריך הוא כפרה על דבור זה. ולא מצאתי דבור זר כמו זה, שיאמר שתהא מצות התורה בטילה. רק נאמר כי מתחילה לא היה המצוה רק לזמן מה, כל זמן שלא גלו ישראל... וכך המצוה הזאת, שהתורה בכתב עברי, הוא כל זמן היותם על הארץ היה הכתב כתב עברי. וכל דבריו של בעל עקרים אין בהם ממש.

מדוע חל שינוי בשפת התורה ובכתיבתה

עד כה הסביר המהר"ל כיצד יכול היה עזרא לשנות את הכתב, מנין לו הכח לבצע שינוי זה. כעת ניגש המהר"ל להסביר שאף אם ניתן לבצע שינוי זה, מה היה הכורח לבצע שינוי זה, מדוע לא יכלה התורה להישאר על מתכונתה הראשונה:

ואולי יקשה לך טעם הדבר, שיהיה שנוי לכתב, ולמה לא יהיה להם הכתב כאשר היה להם כבר? כי דבר זה אין קשיא, מאחר כי שם 'עברים' עליהם קודם, כדכתיב "ה' אלקי העברים שלחני אליכם", וכן הרבה. ולכך הכתב, שהוא התחלה, כי קודם הוא הכתב לשון, שמתחילה האות, ואחר כך מתחבר ממנו הלשון. וראיה לזה, כי תמצא אות בלא לשון. **ולכך כאשר לא היו ישראל במקום שהיו בהתחלתם, נשתנה הכתב שהוא ההתחלה.** אבל הלשון היה לשון הקודש, כפי מה שראוי לישראל להיות להם לשון מיוחד, במה שהם אומה מיוחדת בקדושה, לכך היה להם לשון הקודש. רק הכתב, שהוא התחלה, היה להם כאשר היו ישראל במקום שהיו בתחילה. **אבל כאשר הוגלו לאשור, לא היה להם התחלתם, לכך נשתנה להם הכתב, המורה על ההתחלה.**

הגמרא (בבא בתרא כ"א ע"ב) מספרת על יואב שטעה בהבנת ציווי התורה בדברים (כה, יט): "תמחה את זכר עמלק". על פי הניקוד המקובל בידינו יש לקרוא "זכר", ואילו הוא

לומד בטעות לקרוא "זָכַר" ובשל כך הרג רק את הזכרים שבעמלק.⁴ הרי לנו שהמילה זכר יכולה להיקרא בשתי צורות, כלומר כתיבת המילה קודמת לניקודה, לביטוייה, ואילו כל מילה שנהגה הרי היא כוללת כבר עיצור וניקודו. זוהי כוונת מהר"ל שפָּתַב קודם ללשון.

כשעם ישראל עומדים במעלת אבותם העבריים הם ראויים לכתב עברי, אולם כשהם מתנתקים מהתחלתם, יוצאים לגלות, הם מאבדים את מעלת ההתחלה, הבאה לידי ביטוי באיבוד הכתב, כתב עברי, שהוא הקודם לשפה.

השפה מבטאת את מהות העם

למרות זאת, השפה לא משתנה. השפה מבטאת את מהות העם, ומהותו של העם אינה משתנה. לעם ישראל לשון הקודש כי הוא מיוחד בקדושה.

משה חוזר ומתאר בספר דברים (א, כב) כיצד עם ישראל ביקשו לשלוח מרגלים:

וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נְשַׁלְחָה אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ אֵתְנוּ דָּבָר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נִעְלָה בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֵלֵינוּ.

מסביר שם רש"י: "וישבו אתנו דבר - באיזה לשון הם מדברים". מדוע יש צורך לעם ישראל לדעת את לשון העם אותו הוא רוצה לנצח? מסביר **המהר"ל** בספר גור אריה:

ואם תאמר, מאי אכפת להו באיזה לשון הם מדברים? ויראה, כי עי' לשונות הם כנגד עי' אומות, ולכל אומה נתן לה לשון, והלשון הוא מתיחס אל האומה, לפי מה שהיא - נתן לה הקדוש ברוך הוא לשון, כי לשון הקודש נתן לעם הקודש, נמצא כי הלשון הוא מתיחס לפי מדרגת האומה. ולפיכך היו רוצים לדעת באיזה לשון הם מדברים. והם ידעו כבר ענין כל לשון, כי אותם שיש להם לשון זה - ענינם כך. ורצו שיעמדו על ענין האומה מה הם, כי הלשון הוא גדר האומה מה שהיא.

הלשון מבטאת את מהות העם. אמור לי מהי שפתך, כמה נקיה היא, כמה לירית וצוירית היא, כמה עמוקה היא, באילו נושאים ביטוייה ומילותיה עשירים ומנגד היכן היא מקמצת, ואומר לך מי אתה. לשון הקודש מבטאת את מהותו של עם ישראל כעם קדוש.

⁴ שמעתי בשם הרב עדיאל לוי שליט"א שניקוד התורה הוא ההוכחה הבסיסית יותר לקיומה של תורה שבעל פה. לולא קיומה איננו יודעים אפילו כיצד לקרוא בצורה נכונה את התורה שבכתב.

לשון הקודש

מדוע נקראת לשון הקודש כך?

מסביר הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, ח):

ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקודש, ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות, אבל הוא אמת, מפני שזה הלשון הקודש לא הונח בו שם כלל לכלי המשגל לא מן האנשים ולא מן הנשים ולא לגוף המעשה המביא להולדה ולא לזרע ולא ליציאה, אלו הדברים כולם לא הונח להם שם ראשון כלל בלשון העברי אלא ידברו בהם בשמות מושאלים וברמיזות. והיה הכונה בזה שאלו הדברים אין ראוי לזכרם שיושם להם שמות, אבל הם עניינים שצריך לשתוק מהם וכשיביא הצורך לזכרם יעשה לו תחבולה בכנויים ממלות אחרות כאשר נסתר מעשותם בעת הצורך בכל יכולתנו...

לדעת ה'מורה' לשון הקדש נקראת כך משום שאין בה שום מילת גנאי. שום מילה שמתארת את הצדדים הנמוכים בפעילות הגופנית של האדם. הרמב"ן חולק עליו באיגרת הקודש, ובפירושו לתורה (שמות ל, יג) הוא מסביר:

וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קוראין לשון התורה 'לשון הקודש', שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההוא נאמרו. והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו, אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה, ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל, אלהים, צבאות, ושדי, ויו"ד ה"א, והשם הגדול המיוחד, ובו ברא עולמו, וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בו, ומלאכיו וכל צבאיו לכולם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא, ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ויעקב ושלמה וזולתם... ואם מפני טעמו של הרב, היו קורים לו 'לשון נקיה', כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בלשון נקיה, ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי, וכן במקומות רבים.

לדעת הרמב"ן, הסברו של הרמב"ם היה מספק לו קראו לשפה 'שפה נקיה'. אך 'לשון הקודש' פירושה שלא רק שאין בשפה זו שלילה, אלא יש בה אף מעלה. מהי מעלתה? בה הקב"ה ברא את העולם. בשפה זו מבוטאים שמותיו, ובה בחר לדבר עם נביאיו.

על פי דברי החוקר הרב שלמה אהרן ורטהימר⁵ ניתן להבין בדברי רמב"ן שני הסברים :

ויש אומרים כי לכן נקראה לשון הקדש בעבור שכתבי הקדש נכתבו בה (ולכן נקראה לשון הקדש ולא לשון הקדוש, וכן ארון הקדש על שהוא ארון להקדש, הס"ת והלוחות) וכן לכל ענייני הקודש משתמשים רק בה, כמו בקריאת הבאת ביכורים וברכת כהנים...⁶

כלומר לשון הקודש משום שהיא כלי לשימוש הקודש.

ומביא הרב ורטהימר הסבר נוסף:⁷

ולדעתי, לשון הקדש הוא כמו לשון ה', והוראת 'הקדש' כהוראת קודשא בריך הוא בארמי וכן בילקוט סו"פ פקודי, על פי שלשה נוסעין ישראל, על פי הקודש ועל פי משה ועל פי חצוצרות. על פי הקודש מניין? שנאמר על פי ה' יסעו בני ישראל... וכן נקרא ירושלים עיר הקודש מפני שהיא 'עיר ה' שמה'... לאמור שהלשון הזאת אינה לשון הסכמי כשאר לשונות⁸ שהוסכמו כן מבני אדם קרוצי חומר עלולי שגיאה, הן בחסר והן ביתר, אבל לשוננו היא לשון הקדש, לשון שמים, וכל שינוי בה, יש לו טעם, אף אם ריק הוא ממנו...

לשון הקודש משום שהיא שפתו של הקודש, דהיינו הקב"ה. כשהקב"ה ברא את העולם במאמרו, מאמר זה נאמר בשפה זו, שפת הקודש.

לעולם ה' דברך ניצב בשמים

כתב בספר התניא (שער היחוד והאמונה א) :

הנה כתיב לעולם ה' דברך ניצב בשמים ופירש הבעש"ט ז"ל כי דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים וגוי תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם... כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו כלל וכמו קודם מאמר יהי רקיע כו' ממש.

⁵ במבוא לספרו 'באור שמות הנרדפים שבתנ"כ' ירושלים, תרפ"ד.

⁶ וכן כתב אבן עזרא שמות כח, ב: "ועשית בגדי קודש, נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש".

⁷ במקום אחר שם הציע סיבה נוספת: "ולא רחוק לאמור כי נקראה לשון הקודש בעבור שהיא מובדלת מכל לשון במה שהיא הקצרה בכולן, מעט דברים ורב הרעיון, ובמילה אחת ממנה יובנו עניינים רבים אשר בשאר לשונות יכבירו מילים עליהם".

⁸ ר"ן מסכת נדרים ב' ע"א: "כל הלשונות אינן אלא הסכמת אומה ואומה".

כלומר מאמר ה' שבאמירתו ברא כל דבר בעולם הוא זה שמקיים אותו בכל רגע.

וכן בכל הברואים שבכל העולמות עליונים ותחתונים ואפילו ארץ הלזו הגשמית ובחיי דומם ממש אילו היו מסתלקות ממנה כרגע חיי האותיות מעשרה מאמרות שבהן נבראת הארץ בששת ימי בראשית היתה חוזרת לאין ואפס ממש כמו לפני ששת ימי בראשית ממש וז"ש האר"י ז"ל שגם בדומם ממש כמו אבנים ועפר ומים יש בחינת נפש וחיות רוחנית.

וממשיך שם ומסביר שהדבר נכון גם ביחס לדברים שבראיתם לא מוזכרת מפורש בתורה, כדוגמת אבנים או שאר חפצים.⁹

כך נאמר גם בבית מדרשו של הגר"א:¹⁰

ידוע דברי קדוש ה' מכובד האלקי מורינו הרב חיים ויטאל ז"ל על פסוק 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' . הענין הוא כי ודאי הנשמה אינה ניזונת מהלחם הגשמי. אך בשעה שאמר הקב"ה 'תוצא הארץ דשא' וכן כל המאמרות נוצר מהבל פיו יתברך שמו כח להדבר ההוא ומקיים הדבר ובהעדר השגחתו וכחו יעדר גם גשמיות הדבר וזה הכח המקיימו הוא רוחני ואם כן כל מאכל מורכב משני דברים גשמי ורוחני. ולזה ירצו גם כן חכמינו זכרונם לברכה באמרם 'אין לך כל עשב בקרקע שאין לו מלאך ברקיע...'. וזוה האדם ניזון. גוף האדם ניזון מגשמית הלחם ורוח אלהים ניזון מרוחניות כח המקיים את הדבר. לזה אמרו לא על הלחם לבדו רצה לומר גשמיותו, רק על כל מוצא פיו יתברך שמו כנתבאר לעיל ולכן על ידי אכילה יחובר הגוף והנפש. מה שאין כן שאר רוחניות כתורה ותפלה הוא בלא גשמיות כלל ולא יתחבר הגוף עמו.

ר' אייזיק חבר (הקדמת 'פותח ידי' לפירושו יד מצרים על הגדה של פסח) כותב:

וידוע כי כל הנבראים הם תלויים בכ"ב אותיות התורה, שהם עצמם אורות עליונים גדולים ונפלאים, שהם כלי אומנתו של יוצר בראשית שעל ידם ברא העולם, וכל אות מיוחד לדבר פרטי הכולל עולם שלם וקומה שלימה וסידור מיוחד... שכמו שדיבור אי אפשר להיות בלי הרכבת אותיות כ"ב הנזכרים, כמו כן על ידי צירופי הרכבת אורות אלו ברא בהם כל הנבראים, והם מעמדם ומצבם, שלא כמדת בשר ודם שאחר שיוצא הדיבור מתבטל ונפסק ואין בו ממש, אבל

⁹ ומבאר שם שאין כח בכל הנבראים לקבל חיותם ישירות מעשרה מאמרות שבהם נברא העולם, והחיות שבהם יורדת ומשתלשלת ממדרגה למדרגה על ידי חילופים ותמורות האותיות וגימטריאות.

¹⁰ רוח חיים אבות ג, ג. וראה גם פירושו על פרק א, א.

אצל הבורא יתברך נאמר 'ודברך אמת וקיים לעד', והוא חותמו של הקב"ה שכולל כל כ"ב אותיות, ראש ותוך וסוף...

והשל"ה הקדוש (תולדות אדם, בית אחרון טו) הביא מדברי הרמ"ע מפאנו שביאר מדוע נקראת לשון זו לשון הקודש:

כי כל השמות והתיבות הם למעלה בשרשם במקום קודש העליון, ואחר כך כשיורד ומשתלשל ממקום קודש הזה נקרא זה השתלשלות בשם הזה בהשאלה... רצוני לומר הלשון הוא קודש, כלומר נקרא יד למעלה במקום קודש, ואחר כך בהשתלשלות כל העולמות מענין לענין ומענין לענין רבבות מדריגות, בכל מדריגה נקרא יד, אמנם בהשאלה, ויד זו תחת יד זו וזו תחת זו, עד מקור הקדושה שהוא יד בעצם. הכלל העולה, לשונינו הוא לשון קודש, רצוני לומר אלו העניינים שאנו קורין כל אחד בשמו, זה אינו שמו בעצם, רק מושאל, ועצם השם הוא דוקא למעלה בקדושה.

ניב שפתיים

בהתייחסו למחלוקת הנזכרת שבין הרמב"ם לרמב"ן, כתב **המהר"ל** (נתיב הצניעות ג):

אבל אין נראה שיהיה נקרא לשון קודש בשביל שלא נמצא בו לשון גנאי שאם כן לא היה הלשון קודש בעצמו.

אבל יקרא לשון קודש מפני שהלשון הוא פרי ותולדות האדם מה שמוציא משפתיו, ולפיכך יש לכל אומה ואומה לשון בפני עצמו כמו שכל אילן ואילן יש לו פרי בפני עצמו ואין זה כזה. אמנם לשון הקודש הוא הדבור שיש לאדם מצד קדושתו... שהלשון הזה בו נברא העולם כמו שאמרו במדרש שבלשון זה נברא העולם והוא לשון מלאכי שרת לכך נתן זה הלשון אל חלק הקודש באדם, ולכך התורה וספרי הקודש נכתבים בזה הלשון דווקא, ומפני זה נקרא הלשון לשון קודש. וכבר בארנו כי הלשון הוא הדבור שעל ידו יוצא האדם לפעל לגמרי כאשר הוא חי מדבר... ועל ידי לשון הקודש יוצא לפעל השלימות לגמרי ולכך נברא העולם בלשון הקודש.

באדם יש קדושה, יש נשמה. הדיבור דהיינו 'ניב שפתיים' הוא התנובה והפרי אותו מוציא האדם לפועל, כדוגמת העץ המוציא פריו. לשון הקודש, שבה נברא העולם והאדם ובה הקב"ה מדבר עם נביאיו, נמסרה לאדם כדי שאכן יוציא לפועל את אותה קדושה הקיימת בו. וכפי שביטא זאת **בנפש החיים** (א, ג):

כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים ומוסיף בהם קדושה ואור...¹¹

מסיים המהר"ל וכותב שהעובדה שאין בשפה לשון גנאי היא תוצאה מכך שיש בלשון קדושה עצמית, ולא כדברי הרמב"ם שזו הסיבה לכך שהלשון היא קודש.

אך בדת אלוהים תמצא השפה נשמתה

את ההתאמה שבין העם לשפתו ביטא הרב קוק (אורות ישראל ז', י-יב):

כשם שהאידיאה הנפשית האישית מתגלה בצורת הגויה בחיטובה וצביונותיה הפרטיים, כן מתגלה האידיאה הכללית של האומה דווקא בכל פרטי אוצרותיה, באמונתה, בחכמתה, בשפתה, בארצה, בתקותה, ובכל מנהגיה... כל לשון נובע מהשקפה מיוחדת על המציאות. השקפה של קודש על המציאות כולה היא ההשקפה הישראלית, וזאת ההשקפה המיוחדת חוללה את הלשון העברית, שהיא באמת השפה הקדושה. הריחוק מההשקפה הקדושה נוטל את זיו השפה, ואף על פי שיטיפו הטפות רבות לחבב אותה, מפני כמה טעמים, שנראים הגונים, מ"מ בתוך המגמה של החיים, הפונים אחור למגמת ההשקפה המלאה קודש, מסתתרת שם שנואה לרוח השפה, המלא את כל מהותה. על כן השפה תהיה ברורה רק באותה המדה שיקרא בעולם בשם ד'.

תרבותו של היחיד מבטאת את מהותו ואישיותו. באותה צורה בא לידי ביטוי צביונו של העם דרך תרבותו. השפה תובעת את תפקידה. התגברות השימוש בשפה תובעת את פיתוח השפה ושכלולה בכדי לענות על הצורך העולה מהשימוש בה. השפה מבטאת גם את תרבות העם, את צביון העם. שפתו של עם ישראל היא לשון הקודש. אלו ה'משקפיים' של עם ישראל על המציאות. אי אפשר להחיות שפה אם מנותקים ממנה. החייאת לשון הקודש יכולה להתקיים רק מתוך הקודש.

¹¹ ומבאר שהדבר פועל לשני הכיוונים: "ובהיפוך ח"ו על ידי מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים. הוא מהרס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים לאין ערך ושיעור... או מחשיך או מקטין אורם וקדושתם ח"ו ומוסיף כח לעומת זה במדורות הטומאה ר"ל".

עקרון זה ביטא הרב גם במשפטו לחודש טבת: ¹²

בתחיית שפת קודש תנוב דעת אלוקים, ואך בדעת אלוקים תמצא השפה נשמתה.¹³

מדוע חל שינוי בשפת התורה ובכתיבתה - הסבר שני

נחזור לדברי המהר"ל המסביר הסבר נוסף מדוע עזרא שינה את אותיות התורה:

ועוד כי הכתב הוא יותר עליון מן הלשון, שהוא לאדם. ולכך מתחילה לא הגיעו אל המדרגה להיות להם כתב אשורי, שנקרא כך שהוא מאושר באותיות.¹⁴ ולבסוף הגיעו אל זה על ידי עזרא, שהיה ראוי שתנתן התורה על ידו, רק שהקדימו משה וניתנה התורה על ידו, כדבסמוך. ועל ידו הגיעו ישראל למדרגת הכתב...

הכתב מרומם מהלשון. הכתב ניתן להבנה בלי שום דיבור, רק על ידי השכל, ומכיל בתוכו כמה אפשרויות של קריאתו, כמה אפשרויות של דיבור. הדיבור הוא ביטוי והורדת הכתב למציאות, הוא מבטא רק אפשרות אחת של קריאת הכתוב.

בחידושי אגדות על הגמרא הנ"ל בסנהדרין הסביר המהר"ל את עליונות הכתב על הדיבור:

ודע כי ההפרש שיש בין הכתב ובין הלשון, כי הכתב הוא ציור השכלי, שהרי כאשר הוא כתוב יכול ללמוד בציור השכלי מה שכתוב לפניו מבלי שצריך להוציא מן הפה כלל, והלשון הוא הוצאה לפועל הדבור.

נמיכות הדיבור תתבאר יותר על פי דברי המהר"ל בגבורות ה' (פרק כח):

יש להקשות משה שהיה לו כל המעלות ואף שלימות הגוף היה לו... איך היה זה שלא היה איש דברים והוא נחשב מן השלימות? דע כי מפני שהיה משה רחוק מן

¹² מגד ירחים-טבת תרע"ב, מאמרי ראי"ה ח"ב עמוד תק.

¹³ באיגרת לועד תחכמוני (איגרות ב' איגרת תרנג) כותב הרב "..."ועי"ד השפה, מובן הדבר שנכון לעמוד לימין הלוחמים עבודה בגבורה, אבל עם זה חלילה להסיח דעת מהארס המסתתר המהרס את יסוד קודש ד' באמונה, ברגש ובמעשה, על החשבון של הלאומיות היבשה ותכסיסה.

בשלהבת קודש הננו חייבים להלחם, בנועם ושלוי ובהרגשת כבוד מלא, נגד הרשלנות מעבר מזה, נגד החנופה של ההתבוללות מעבר מזה, ונגד ההפקרות והכפירה מעבר מזה, אפילו כשתהיה עדויה בפאר הלאומיות והשפה וכל מיני תבלין שבעולם. ולעולם צריך הטון שלנו להיות מלא ומבליט את יסוד מגמותנו, לתן את הערך לחוס הרגש הלאומי ועבודתו רק כפי מדת החיים של מנת אור ד' המאיר ומחמם את תחייתנו". ועיין בנאומו של הרב בפני יגדוד מגיני השפה, הובא ב'חזון הגאולה', דף רעב.

¹⁴ יש להעיר על דברי המהר"ל שלכאורה אנו עוסקים בהסבר הדעה שהכתב השתנה מעברי לאשורי, ולדעה זאת לא אמרה הגמרא, ולכאורה אין לה צורך לומר, שהכתב הוא מאושר, משום שבפשוט נקרא אשורי משום שעלה עימם מאשור. רק לדעה שגם מלכתחילה ניתנה התורה בכתב זה, ואם כן לא ניתן לומר שנקרא אשורי כי עלה עימם מבבל, אמרה הגמרא שנקרא אשורי משום שהוא כתב מאושר.

החומר, ואין כח בלתי נבדל מן החמרי כמו הפה והלשון, שכח הראיה והשמיעה אין פעולתם בתנועה רק במנוחה, כמו שהוא לאוזן ועין שפעולתם במנוחה. וזה ענין שכלי כי הגשמי פועל בתנועה, ולכך לא היה למשה כח הדבור שהוא גשמי.

דבר רוחני אינו 'תופס' מקום, הוא אינו מוגבל. דבר גשמי מוגבל למקום, וכדי שיוכל להיות במקום נוסף עליו לנוע. תנועה הינה מאפיין של דבר גשמי התופס מקום. ככל שאיבר נע יותר מאיבר אחר, הדבר מבטא חומריות וגשמיות של אותו איבר. פעולת הלשון היא בעיקר בתנועה, בשונה מאיברי פרצוף אחרים, ולכן מבטאת גשמיות יותר מאיברי הפרצוף האחרים.

האדם נקרא אצל הרבה ראשונים 'מדברי', זוהי מעלתו. הדיבור הוא אמנם כלי גשמי אבל הוא מחובר לשכל האדם ומוציאו אל הפועל, וזוהי מעלת האדם.

נחזור לדברי המהר"ל בתפארת ישראל. הכתב עליון על הדיבור הגשמי. עד עזרא לא קיבלו ישראל את הכתב המעולה, כתב אשורי, ורק אצל עזרא הגיעו למעלה זו של קבלת הכתב המעולה, כתב אשורי.

סתירה בין תרוצי מהר"ל ויישובה

תירוצי המהר"ל נראים סותרים זה את זה. לפי התירוץ הראשון, כשהתנתקו ממעלת אבותם התנתקו מהכתב העברי, שביטא את מעלתם כעבריים. כל עוד היו במעלת אבותם העבריים היו ראויים לכתב העברי, ומשירדו ממעלה זאת הפסידו כתב זה. משמע שהכתב העברי עדיף, ולו היו ראויים היו נשארים עם כתב מעולה זה. מהתירוץ השני משמע שכתב אשורי הוא המעולה, אלא שעד ימי עזרא לא היו ראויים לקבל כתב מעולה זה. רק אצל עזרא הגיעו למעלה זאת. כלומר הכתב אשורי הוא המעולה ועדיף על פני הכתב העברי.

להבנת דברי המהר"ל נקדים את דברי החתם סופר בדרשותיו (א' עמוד 202 ד"ה 'כתיב'). החתם סופר מעלה שאלה קשה. כדי להבין ולקיים הרבה מצוות אנו זקוקים לסוגים שונים של חכמות חול. למשל כדי לקדש את החודש על פי הלבנה עלינו להיות מצויים בענייני אסטרונומיה, וכדי שהלויים ינגנו וישירו בצורה ראויה עליהם ללמוד לכאורה את חוכמת המוזיקה. יוצא אם כן שאין דרך לקיים את התורה ללא ידיעת אותם חכמות חול. מצד שני משמע מהרבה מקומות שאין רצון התורה אלא שיעסוק אדם אך ורק בתורה עצמה?

מתרץ החתם סופר :

אבל דע והאמן כי אם הוא זרתיים ארכו וזרתיים רחבו ארוכה היא מארץ מדה ורחבה מני ים ואין לך כל חכמה בעולם ומה למעלה ומה למטה ולפנים ולאחור שלא נרמוז במילותיה ובתיבותיה. ובלי ספק כי בפסוק החודש הזה לכם רמז כל חכמת קידוש החדש יותר ממה שהעתיק הרמב"ם מספריהם והיודע לשמש בפסוק הזה ימצא הכל מפורש ושום שכל. וכמ"ש רמב"ן בפסוק זה ספר תולדות אדם שמצא חבור מרבינו שרירא גאון שהוציא מהפסוק הזה כל עניני שרטוטי הידים והפנים, וכן כולם כי המכתב מכתב אלקים הוא, ולמה לא?! הלא אנו מאמינים שברא העולם בתורה א"כ ע"כ מהכרח שיהיה שרשי כל החכמות העולמות משורשים בה. ויותר מהמהמה מה שרמוז בה סתרי תורה מה שלמעלה מהשכל מזה לא נדבר עתה.

הוא מוכיח דבריו ממאמר הזהר (תרומה קס"א ע"א) "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא", כלומר כל פרטי בריאת העולם מוכרחים להופיע באותה תורה שעל פיה נברא העולם. אלא שהדברים אינם מפורשים בתורה ולכך חכמה לא תספיק אלא זקוקים אנו לבניה שתוציא את אותם דברים בדרך של דבר מתוך דבר.

מקור לדבריו נמצא במדרש תהילים (פרק יט):

אמר ר' שמואל בר אבא ידע אנא בשבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא. וכי שמואל עלה לרקיע? אלא על ידי שהוא יגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש בשחקים.

אמר ר' יהושע כחלל שבין מים תחתונים לרקיע כך יש חלל בין מים העליונים לרקיע וכו'. וכי ר' הושעיא עלה לרקיע? אלא על ידי שהיה יגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש ברקיע.

ובבראשית רבה (בראשית כ) מסופר:¹⁵

פילוסופוס אחד ביקש לידע לכמה הנחש מוליד. כיון שראה אותם מתעסקים זה בזה נטלן ונתנן בחבית והיה מספק להם מזונות עד שילדו, כיון שעלו הזקנים לרומי שאלם לכמה הנחש מוליד, נתכרכמו פני רבן גמליאל ולא יכול להשיבו, פגע בו ר' יהושע ופניו חוליינות, אמר לו מה פניך חוליינות? אמר לו שאילה נשאלתי ולא יכולתי להשיבה. ומה היא? לכמה נחש מוליד. אמר לו לז' שנים. אמר לו מן

¹⁵ סיפור זה מובא בקיצור במסכת בכורות ח' ע"ב.

הן? אמר לו הכלב בחייה מוליד לני יום וכתוב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, כשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה כך נחש ארור מן הבהמה שבעה, בפתי רמשה סלק אמר ליה, התחיל מטיח ראשו בכותל, אמר כל מה שעמלתי לז' שנים בא זה והושיטה לי בקנה אתמהא.¹⁶

בהקדמת הרמב"ן לפירושו לתורה כתב: ¹⁷

ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות. ואפילו כוחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם אפילו ספר רפואות... וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבא דשלמה... התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובה לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם... שהאלקים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים ואלכסונו הזנבות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושה בדקדוקיה ואותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי.¹⁸

החושך שנוצר בתרגום התורה ליוונית

מבאר החתם סופר כי כאשר התורה מועתקת ללשון אחרת "אין בה כי אם המובן הפשיטות לא זולת". הנזק הראשון בתרגום התורה ליוונית הוא בכך שהתורה צריכה כעת להיסמך

¹⁶ מבהיר הרמב"ן (בראשית ג, יד): "התבונן רבי יהושע מן המקרא הזה כי הנחש מוליד לשבע שנים, ובדקו ומצאו כי כן הדבר, כי מדרשי הכתוב ורמזיהם מקובלים, ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר, כאשר הזכרתי בפתיחת".

¹⁷ החתם סופר מצטט דברי רמב"ן הללו בחידושו למסכת עבודה זרה ס"ה ע"א.

¹⁸ בהקדמה לספר פאת השולחן מספר על רבו הגר"א: "בשעה שסיים פירושו על שיר השירים שקיבל ממנו והווה בדיחא דעתי ושמח בשמחת תורתו הקדושה... וצוה לסגור חדרו והחלונות סוגרו ביום והדליק נרות הרבה וכאשר סיים פירושו נשא עיניו למרום בדבקות עצומה בברכה והודאה לשמו הגדול יתברך שמו שזיכהו להשגת אור כל התורה בפנימיותיה וחוצותיה.

כה אמר: **כל החכמות נצרכים לתורתנו הקדושה וכלולים בה** וידעם כולם לתכליתם והזכירם חכמת אלגעברע ומשולשים והנדסה וחכמת מוסיקא ושיבחה הרבה הוא היה אומר אז כי רוב טעמי תורה וסודות שירי הלויים וסודות תיקוני הזוהר אי אפשר לידע בלעדו ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה הוא אמר כמה ניוונים וכמה מדות הביא משה רבינו מהר סיני והשאר מורכבים וביאר איכות כל החכמות.

ואמר שהשיגם לתכליתם רק חכמת הרפואה ידע חכמת הניתוח והשייך אליה אך מעשה הסמים ומלאכתן למעשה רצה ללמדם מרופאי הזמן וגזר עליו אביו הצדיק שלא ילמדנה כדי שלא יבטל מתורתו כשיצטרך ללכת להציל נפשות כשידע לגמרה... ועל חכמת פילוסופיה אמר שלמדה לתכליתיה ולא הוציא ממנה רק שני דברים טובים... והשאר צריך להשליכה החוצה אחר כך אמר כי ב"ה כל התורה כולה שניתנה בסיני ידעה לתכליתיה וכל הנביאים וכתובים והמשניות ותורה שבעל פה היאך גנוזים בה...".

על שולחן זרים. אם קודם לכן יכלו כל העניינים הנדרשים להבנת כל מצוה ופרטיה להילמד מתוך התורה עצמה, כעת עלינו להביא ממרחק לחמנו, מחכמות חול של אומות העולם. התורה הוחשכה.

מוסיף החתם סופר, מעמיק ומסביר הסבר נוסף לחשיכה שנתהוותה בעולם בתרגום התורה ליוונית:

והענין שבתחילה כתב הקודש הלז שאנו משתמשים בו עתה היה גנוז בספר תורה שבארון הקודש וההדיוטים היו משתמשים בכתב ליבונאה, ואתא עזרא ומסר כתב הקודש לכל בני ישראל. והטעם בזה משום שבאותיות התורה וצורתם ותגין וקוצין מרומזים תורה שבעל פה וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש והרי ר"ע דרש על כל קוץ תלי תלים של הלכות.¹⁹ וכל זמן שהייתה תורה שבעל פה שמורה בפיהם ולא היו צריכים לעיין בפנים ולהוציא דברים מרמיזות הקרא היה די שיהיה הכתב הקדוש הזה גנוז בכבודו במקומו ויסתכלו בו הנביאים והחכמים בעת הצורך ודי לעולם שישתמשו בכתב ליבונאה. אמנם בעוונותינו הרבים משגלתה שכינה וירדה שכחה לעולם כמו שלבסוף הוצרך רבינו הקדוש לכתוב תורה שבעל פה, הכא נמי בימי עזרא הוצרך על כל פנים למסור סימני התורה ורמזיה לכלל ישראל כדי שידעו להוציא הדין מרמזי הקרא, והיה זה בדורו כאלו ניתנה התורה על ידו.

שינוי הכתב בימי עזרא היה בעצם הכתיבה הראשונה של התורה שבעל פה. עד לעזרא רק ספר תורה שבעזרה היה כתוב בכתב המאושר וכל יתר ספרי התורה היו כתובים בכתב ליבונאה. כשהתעורר ספק או נוצרה שאלה היו פונים אל הנביאים או החכמים והם היו עונים. אם היה להם צורך הם היו מעיינים בספר התורה שבעזרה הכתוב בכתב המאושר וממנו מוציאים תשובה לשאלה על ידי דיוקים בכתב, תגין וקווצותיו. אצל עזרא חלה ירידה ושכחה, לקמן נבאר טעם הדבר, ולא היה ניתן להסתמך יותר על החכמים והנביאים, והיה צורך להפיץ את הכתב המאושר בקרב העם למען יוכלו לדלות בעצמם תשובות, על ידי דיוקים בכתב המאושר, לכל מיני בעיות וספקות שיתעוררו.

¹⁹ וכך כותב הרמב"ן בהקדמתו לתורה: "וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות...כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאוד".

ממשיך החתם סופר ומסביר מה גרם תרגום התורה ליוונית:

והנה רע ומר בהעתקת התורה יונית או לכל לשון. כי בהיות התורה כתובה בלשונה שנאמרה מפי הקב"ה למרע"ה הרי היא כפטיש יפוצץ סלע וכל פסוק סובל כמה פירושים שונים וממש אין לומר בו דבר על דרך פשוטו שלא יסבול גם פירוש אחר ועל כרחן של ישראל שישמעו לדברי חכמים ולפירושים וחדוטים, מה שאין כן בהעתק התורה ללשון לע"ז אי אפשר כי אם לבחור על כרחו כוונה פשוטה אחד ולכתבו באותו הלשון כי אין לשונות העמים סובלים ככה וגם אין אתנו יודע עד מה לכתוב בחכמה ובינה כמו שנכתבה התורה על ידי הקב"ה. והיות כן בהעתק התורה יונית אז החלו עם בני ישראל לטעום טעם פשוטו של מקרא ומאז החל האפיקורסות להתנוצץ ולא אבו שוב שמוע לקול דברי חז"ל ולפירושיהם כאשר בעוונותינו הרבים עדיין מרקד בינינו.

החושך שירד על העולם בתרגום התורה ליוונית הוא בכך שכעת לא ניתן לראות בתורה את שבעים טעמיה. עד כה היה אדם רואה שפשט המילים סובל פירושים שונים והיה ניגש לחכמי התורה כדי לפשוט ספקו. אולם כעת, בהיתרגם התורה ליוונית, לא ניתן לכתוב התורה אלא כמביעה רעיון וקו חשיבה אחד. שבעים פניה לוטו ואין אדם נזקק לחכם משום שלדעתו הבין את התורה, ואין הוא רואה כלל מנין הוציא התלמיד החכם את האפשרויות החדשות, שבתרגום היווני לא קיימות ולא רמוזות.

ממילא לא הובן כעת, לאחר תרגום התורה, מדוע יש לצום על פטירת עזרא הסופר, תרומתו כלל לא נודעת. התורה המתורגמת איננה בעלת שבעים פנים ואין כתבה בעל תגים וקוצים הרומזים לאותם תילי תילים:

ולסברא מזויפת של אותם הכופרים אין תועלת במעשה עזרא ואין הפסד וצרה כל כך במיתתו. על כן יפה אמרו במליצה נאה במג"ת וה"ג הנ"ל שביום ח' טבת הועתקה התורה יונית והיי חשך בעולם. **וביום ט' טבת לא נודע מה צרה היה בו. רצה לומר אע"פ שמאז כבר הוקבע יום ט' טבת לתענית מפני מיתת עזרא, מכל מקום אחר כך כשהועתקה התורה יונית בחרו להם פשוטה של מקרא עד שלא נודע להם שוב מה צרה היה ביום ט' במיתת עזרא הסופר.**

בידינו כעת תשובות לשאלות בהן פתחנו. תרגום התורה החשיך את אורה של התורה. הוא הזיקקה להיות סמוכה על שולחן זרים בכדי להתפרש. כדי להבין ולקיים מצוותיה יש צורך כעת ללמוד חכמות חול. אולם הנזק החמור יותר הוא צמצום אורה של תורה. התורה מכילה שבעים פנים, אפשרויות וכוונות. כל האור העשיר הזה צומצם, ולא ניכר בתרגום

היווני אלא פן אחד. אין אפילו רמז לכך שישנם עוד פירושים שונים. גם כתבה האשורי של התורה, קוציו ותגיו, רומזים להלכות רבות, ובהיכתב התורה יוונית כלל הרמזים הללו אינם קיימים. כעת, כשהתורה נכתבת יוונית, שוב מונפת חרב השכחה על כל אותן הלכות. עזרא משנה את כתיבת התורה לאשורית כדי שכל אותן הלכות הנרמזות בכתיבה לא יישכחו.

כעת בהחלט לא מובן מדוע יש להתאבל על פטירת עזרא הסופר. התרגום היווני טשטש את כל תרומתו.²⁰

כשהמקור ישנו, כל תחליף הוא עלוב

ניתנה ראש ונשובה לסתירה לכאורה שבין תירוצי המהר"ל. נקדים ונביא תחילה את דבריו בחידושי אגדות לסנהדרין:

ואולי תשאל למה לא נתנה בתחילה בכתב אשורי?... וכאשר מתחילה נתן ה' יתברך התורה בדבור לישראל, שהרי היה מדבר עמהם פה אל פה, ראוי שתנתן התורה בלשון הקודש כמו שדבר עמהם... כי התורה נתנה להם בדבור, ובמה שנתנה להם בדבור לא בכתב, לכך היה ראוי שתנתן התורה להם בלשון הקודש ולא בכתב המאושר, ולכך לא היה להם הכתב המאושר. אבל בימי עזרא אז לא נתנה להם התורה בדבור, רק כי היה להם אישור הכתיבה כמו שנקרא הסופר, כמו שנאמר אצל משה והאלקים יעננו בקול כך היה אצל עזרא הכתיבה, ולכך נתן להם התורה בכתב אשורי. כי כל אחד כפי מעלתו, משה שנתן לו התורה בקול לא

²⁰ טעם נוסף לתרגום התורה ליוונית ניתן לדלות מדברי המדרש תנחומא (וירא ה'): "א"ר יהודה בר שלום בקש משה שתהא המשנה אף היא בכתב, וצפה הקדוש ברוך הוא שאומות העולם עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין אותה יונית והן אומרין אנו הן של ישראל, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אכתב לו רובי תורתך ואם כן כמו זר נחשבו. וכל כך למה מפני שהמשנה היא מסטורין של הקדוש ברוך הוא ואין הקדוש ברוך הוא מוסר מסטורין שלו אלא לצדיקים שנאמר סוד ה' ליראיו". מטרת תרגום התורה היא לשכח מעלתם של ישראל ולטעון גם אנחנו נבחרים כעם ישראל, גם לנו תורה. מסביר ה'פחד יצחק' חנוכה (ו, ז): "משנתם של חכמים כי טענתם של אומות העולם 'אנו ישראל' באה לראשונה לידי פעולה, על ידי תרגום התורה ליוונית, תעמידנו על שנון אמרתו של רס"ג אין אומתנו אומה אלא בתורתה, ואשר על כן מחיקת ההבדלה בין חכמת התורה לשאר חכמות, היא היא ממילא גם מחיקת ההבדל שבין ישראל לעמים. ומכיוון שלפי קבלתם של חכמים שרשו הנפשי של תרגום התורה ליוונית, היא העמדתה של חכמת התורה בשורה אחת עם חכמות העולם, ממילא היה בו בתרגום זה משום קיומו של החיזיון כי עתידין הן אומות העולם לומר 'אנו ישראל'". מהותם והגדרתם של ישראל היא התורה. כשביד הגוים תהיה גם כן תורה תבטל מעלת ישראל ומיוחדותם.

בהקשר זה מעניינים מאוד דברי התוספות חדשים על מסכת תענית: "ב-ט' בו לא כתבו רבותינו על מה... ושמעתי בשם גדול אחד דאז נולד אותו האיש ודו"ק". הרי זו הייתה טענתו - "אנו הן של ישראל", הקב"ה עזב את עם ישראל ואנו העם הנבחר.

נתנה לו בכתב המאושר, אבל עזרא לא נתנה לו בלשון היה דורש התורה שהיא כתובה לפניו, וכיוון שכן הוא נתן על ידו הכתב המאושר באותיות.

על משה נאמר "והאלוקים יעננו בקול", ואילו עזרא נקרא 'עזרא הסופר', התייחסויות אלו מבטאות את מהות האנשים ואיכות הקשר שלהם ושל דורם עם הקב"ה. אצל משה רבנו יש נבואה, הקשר עם הקב"ה הוא על ידי דיבור ישיר. אצל עזרא, כפי שנראה, נפסקת הנבואה והקשר עובר לקשר של כתיבה. אצל משה רבנו ספרי התורה כתובים בכתב ליבנאה, כתב שאינו איכותי, משום שהם אמורים להיות רק איזושהי תזכורת, איזושהי תקציר, וכשמתעוררת בעיה יש קשר ישיר על ידי הנביאים. אין צורך בכתב טוב, ואף להיפך, הוא עלול להזיק כי המטרה היא שהקשר בדיבור יימשך. אם הספר יהיה מספיק לא יצטרכו את הדיבור ולא ישתמשו בו ויפסידו את עיקר הקשר בצורה הבלתי אמצעית. משל לאדם שאביו חי, תהיה זו החמצה אם ימיר את הקשר הישיר, הבלתי אמצעי, של הדיבור והמגע הישיר עם אביו בעיון במכתבים 'קרים' ששלח לו אביו. המילים החמות ביותר שיהיו כתובות במכתבים אלו לא ישתוו לחיבוק ולשיחה ישירה עם האב החי. זמנם של המכתבים יגיע לאחר 'מאה ועשרים' של האב, אז לא יהיה ניתן ליצור קשר ישיר עם האבא, והעיון במכתבים הכתובים בכתב ידו של אביו ומביעים דעתו ורעיונותיו יהיה תחליף עלוב כלשהו לחוויה האמיתית בהיות האב חי.

הגמרא במגילה (ט"ו ע"א) אומרת:

תניא, אמר רבי יהושע בן קרחה: מלאכי זה עזרא, וחכמים אומרים: מלאכי שמו.

ופוסק שם רבינו חננאל: "ומסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא". מלאכי הוא הנביא האחרון כדברי הגמרא בסוטה (מ"ח ע"ב): "דתנו רבנן משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל". אם כן, משנפטר עזרא פוסקת הנבואה מעם ישראל. הקשר כבר אינו קשר של דיבור אלא קשר של כתיבה. הרוצה למצוא את דבר ה' ילך ויעיין בתורה. לשם כך על התורה להכיל הכל, עליה להכיל את הכתיבה המעולה והברורה ביותר, עליה לכלול תגים וכתרים שירמזו את כל העושר הצפון בה. אם זה לא יהיה שם, זה עלול להישכח ח"ו. הפסוק האחרון בספר מלאכי (ג, כב), בו נפרד עזרא הוא מלאכי מעם ישראל, הוא:

זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדֵי אֱשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֶרֶב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים.

מסביר המלבי"ם:

זכרו תורת משה - באשר בדבריו אלה חתם הנביא, והיא הנבואה האחרונה שאחריו לא ינבא עוד נביא וחווה עד עת קץ, הודיע להם שמעתה לא יקוו עוד להשיג דבר ה' בנבואה, רק יזכרו תורת משה לעשות כל הכתוב בה והיא תורם את אשר יעשו.

פטירת עזרא הסופר מציינת את סוף הנבואה, סוף הקשר הישיר והברור עם הקב"ה. על זה יש להתאבל ב-ט' בטבת, לא רק על עזרא הסופר כדמות פרטית, אלא על עם ישראל, על שינוי טיב הקשר שלו עם הקב"ה. הקשר ירד דרגה, הוא השתנה מקשר של דיבור ישיר לקשר של כתיבה ועיון בספר התורה.²¹

כתב אשורי הוא אכן כתב מעולה מן הכתב העברי. לכתב מעולה זה הגיעו רק בתקופת עזרא. אבל עצם ההגעה לכתב מעולה זה מעידה על בעיה. כשעם ישראל היו במעלת אבותם היה להם את הכתב העברי, שהוא פחות טוב, משום שלא היה צורך בכתב המאושר כיוון שיש קשר ישיר עם הקב"ה. כשעם ישראל מתנתק ממעלתו הראשונה הוא מאבד את הכתב העברי, שראשון וקודם לשפה. הקשר שלו עם הקב"ה משתנה לקשר של כתיבה. כתב מעולה, כתב אשורי, אבל רק כתב, זה כבר לא דיבור. מכתבי האב מעולים, כתב האב ברור ורעיונותיו מוצגים בצורה מעולה. אך איזו השוואה אומללה היא בין המכתב הקר, שהאדם שכתבו כבר אינו, יהיה המעולה והברור ביותר, ובין הקשר הישיר באמצעות הבל פיו החם של האב החי.

לוחות הברית וס"ת של הקב"ה כתובים כתב אשורי

כעת מתרץ המהר"ל את השאלות איתן פתח:

ולפי דברי הכל הכתב שבלוחות הוא כתב אשורית. שכבר אמרנו כי לא נחלקו אלא בכתב של ישראל, מפני שבכתב של ישראל ראוי שיהיה עברי מן הטעם אשר אמרנו. אבל כתב הקדוש ברוך הוא, שכתב הלוחות, שנאמר "וכתבתי על הלוחות וגו'", אין ספק שהיה הכתב בכתב משובח... ומעתה מה שאמרו מ"ם וסמ"ך

²¹ יש להוסיף בהקשר זה את ביאור רד"ק לפסוק זה החותם את ספר מלאכי: "אשר צויתי אותו בחורב - כמו שצויתי בחורב, לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמע' ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם". מלאכי קורא פה כנגד כל מיני כתות מסלפי תורה שגילו פנים בתורה שלא כהלכה ועוותו דבריה. קורא עזרא, הוא מלאכי, "זכרו תורת משה עבדי", כמו שהיא על מצוותיה כפשוטן. הדברים מתחברים לדברים שהובאו בהערה 20.

שבלוחות בנס היו עומדים, אין קשיא כלל, כי 'הלוחות מעשה אלקים המה', ואיך לא יהיה בכתב המאושר והנכבד.

כדרך שכתב החתם סופר, שגם אם כל ספרי התורה כתובים כתב ליבונאה ישנו ספר תורה בעזרה הכתוב בכתב אשורי, כך אומר גם המהר"ל. הלוחות עצמם ודאי היו בכתב המעולה, רק הכתב שניתן לעם ישראל עבור הקשר שבין העליונים לתחתונים הוא נחות, משום שכאמור, הקשר כעת הוא בדיבור ולא בכתובה.

כלוחות הברית הכתובים כתב אשורי, כך גם ספר התורה שאצל הקב"ה כתוב בכתב מעולה, כתב אשורי. ובאותו ספר כתב הקב"ה את אותם תגים שראה משה רבינו בעלותו השמימה.

עזרא מכין את עם ישראל לגלות באמצעות שלושה שינויים

כעת נראה כיצד כל מסכת חייו של עזרא הסופר היא הכנה של עם ישראל לסוג התקשורת החדש. משימת חייו הינה לוודא שהקשר בין הקב"ה לעם ישראל יישמר גם בערוץ התקשורת החדש והנחות אליו יורד הקשר שבין הקב"ה לעם ישראל.

בהקדמה לספר עין אי"ה מסביר הרב קוק:

שינוי הכתב היה דבר מסתעף מעבודת התורה, בהצורה שהייתה צפויה לראשי אלפי ישראל, שמהם היו נביאים ובעלי הופעה אלקית ברוח הקודש, את אשר יפעל ישראל בימי מנוחתו השניה, ימי בית שני, שהיו באמת רק ימים של כניסת כח כדי להתאזר לקראת משא הגלות הגדול והארוך, שהיה צריך לבא אחר כך.

בית שני, מחדש הרב, אינו מהווה גאולה.²² זוהי תקופה שבסך הכל מכינה את עם ישראל לקראת המשך הגלות. שינוי הכתב בידי עזרא הוא סעיף משינוי לימוד התורה כפי שיהיה מכאן ולהבא.

הכתב הקשה והמלופף העיברי, לא היה אפשר לו לשמור את התורה בטהרתה רק בהיות ישראל עם שוכן בטח בארצו, ולא הורק מכלי אל כלי, אז היו יכולים בחירי הכהנים והלויים לעמוד על המשמר, לכתוב התורה ולהגיהה ולשמרה מכל טעות. אותה השמירה הטבעית משיבושים שבאים על כתב, מדימוי אות לאות אחרת, שהוא אב להרבה טעויות שיוכלו בהמשך הזמן לאבד חלילה כל הונה של תורה, לא היה עם הכתב העברי...

²² בחידושי הריטב"א למסכת ראש השנה (י"ח ע"ב) כתב: "לפי שהיו יודעין שסוף בית שני זה ליחרב ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דליהוי נגדר הפרץ הראשון".

על כן בראשית ימי בית שני, שידעו גדולי עמנו שלא היתה גאולה שאין אחריה גלות, החלו לבצר עמדת האומה הרוחנית על ידי מעמד תורת ה', שתהיה יכולה להשמר גם בגלות המבחיילה העומדת אז אחר כתלנו, ותהי ראשית המעשה של השמירה לתורה גם באבדן כל מרכז לאומה, בשינוי מכתב עברי המלוּפף לכתב אשורי המאושר ומבורר באותיותיו הברורות, שבו תהיה השמירה נכונה משיבושים של אותיות דומות, גם באפס המרכז של הכהנים והלויים שומרי התורה, עם עז מלכות. בכתב האשורי היתה התורה נכונה לצאת גם היא בנודה בגלות עם ישראל.

ההכנה לקראת הגלות באה לידי ביטוי גם בתקנות וגזרות. אנשי כנסת הגדולה, הלוא הם עזרא ובית דינו (כדברי רמב"ם בהקדמה ליד החזקה) הם אלו שאמרו במשנה הראשונה במסכת אבות "ועשו סייג לתורה". סייגים אלו תפקידן לשמור על האומה בגלות, להרחיקה מרחק נוסף מאפשרות הנפילה. שמירה כפולה ומכופלת זו נצרכת בגלות, שם אין מרכז תורני לאומי שיאגד סביבו את העם.

הכנה לקראת הגלות בשינוי דרך דרישת התורה

עד כה עסקנו בשינוי שינויים בתורת ישראל כהכנה לגלות: כתיבת התורה והוספת גזרות ותקנות. כעת נתוודע לפן נוסף, שינוי בסגנון דרישת התורה. ממשיך הרב קוק (שם):

והנה במשנה תורה נאמר 'הואיל משה באר את התורה הזאת', ובעזרא נאמר 'ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל'. השינוי הזה הוא שינוי מכוון, על פי הדברים העקריים שהיתה השעה צריכה להם בימי משה ובימי עזרא... בפרשת 'כי יפלא ממך דבר למשפט', כפול בשביל זה הלשון, 'ובאת אל הכהן או אל השופט אשר יהיה בימים ההם', ואם היה דרך דרישת התורה אחד לשניהם, לכהן ולשופט, אין צורך בפרטן. אמנם, משפטי התורה הפרטיים אפשר שיהיו נחתכים על פי הרוח הכללי של התורה, ועל פי כח טעמי תורה, המתאים אל המוסר הכללי שבתורה. אפשר גם כן לנתח הפרטים מהכללים על פי דרך לימוד פרטי, לדון דבר מדבר מאין צורך להשקיף על כח הכללי, כי כח הכללי צבור הוא בפרטים.

שתי דרכים הן בדרישת התורה: מן הכלל לרדת אל הפרטים או מן הפרטים לעלות ולנסח את הכלל.

זהו החילוק שבין הכהן והשופט. הכהן בעל רוח הקודש יכול לרדת ולפרוט את הכלל לפרטים קטנים. מה שאין כן השופט השכלתני העובד מלמטה ומדמה פרט לפרט ומהם מנסה לנסח את הכלל.

הדרך היורדת מן הכלל אל הפרטים אמיתית יותר אולם ארי אורב בצידה, הסכנה למעידה גדולה. מי ערב שפרשנותו למצוה, וממילא לפרטים היוצאים מהבנה זו, נכונים. דרך זו מסוכנת היא ולא ניתנת לשימוש אלא בזמן שיש מרכז רוחני חזק בארץ ישראל שיעמוד על המשמר. מה שאין כן בגלות, אין מי שיפקח על הדברים ואין ברירה אלא ללמוד את התורה בצורה של דימוי מילתא למילתא. דרך זו פחות חיה, פחות מקורית, פחות עוצמתית, אולם גם פחות מסוכנת. דרך לימוד זו מתאימה לגלות.

אצל משה רבנו ניתן לשאוב את מימי התורה הזכים מהבאר ללא חשש, לדלות את הפרטים ישירות מהבנת הכללים. עזרא מכין את עם ישראל לגלות. בגלות אין אפשרות ללמוד כך, הסכנה גדולה מדי. עזרא מעביר את העם לדרך הפירוש, דימוי מילתא למילתא, דרך שפלה מן הדרך הראשונה, אולם בטוחה.²³

יאשיהו מכין את העם לדרישת התורה בזמן שלא יהיה מקדש

מורו ורבו של הרב קוק, הנצי"ב מוואלאז'ין, תיאר אף הוא²⁴ בצורה זו את שינוי הדורות המתהווה בדורו של עזרא (הרחב דבר, דברים א, ג):

והנה מלשון זה המקרא אמר מלאכי הנביא האחרון זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים... לא בא להזהיר על גוף תורה שבכתב והקבלות שבעל פה, כי אם על פלפולה של תורה שמתחילה נצטוה משה בחורב הוא לבדו ועתה יהיה על כל ישראל...²⁵

ומה שהגיע להנביא להזהיר על זה הוא מפני שכל זמן שהיו ישראל בית ראשון לא הרבו תלמידים ופלפולה של תורה ולהגדיל תורת העיון. עד שהגיע ליאשיהו המלך החסיד וראה בספר תורה שנמצא שמוכנים לילך לגולה... גם התבונן כי בזה האופן שהיו גדולי ישראל בזמנו שלא הרבו תלמידים היה עלול שתאבד תורה מישראל ח"ו... ויאמר יאשיהו ללויים המבינים לכל ישראל תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלקיכם

²³ עיין שם בהמשך דבריו הנפלאים לגבי החילוק שבין הלכה לאגדה, שבאגדה עוד ניתן ללמוד בדרך זו מהכלל אל הפרטים.

²⁴ כדברי הנצי"ב והרב קוק כתב גם ב'ישועות יעקב' בסימן תקמ"ט.

²⁵ ראה שם ב'העמק דבר' שבאר מהו אותו חלק בתורה שמשנה נהג טובת עין ומסרו לישראל.

ואת עמו ישראל... ועדיין לא נתבאר מה שאמר עתה עבדו את ה' וגו' איזה עבודה הגיע עתה להם? אלא משום שראה שידעך אור הארון ממקומו בקדש הקדשים וישראל יגלה מעל אדמתו ואין אור תורה זורח בחו"ל שיהא הסברא סגי לכון את הלכה מדעת עצמו על כן הזהירם לעבוד את ה' ואת עמו ישראל. היינו שלא תהיה עבודתם את ה' בפני עצמם בהתבודדות וזהו הנקרא משא בכתב... אלא עבודת ה' תהיה יחד עם עמו ישראל היינו ברבוי תלמידים להבין להם דרכי הלכה.

יאשיהו מוצא את ספר התורה ומבין שעם ישראל עומד לצאת לגלות. עם ישראל כרגע לא כשיר לצאת לגלות, הוא לא יחזיק מעמד. עם ישראל רגיל ללימוד הנסמך על אור התורה הברור הבוקע מהארון עד כדי ש"אפילו בלי הוכחה מכח התורה גם כן קיים הדין על פי דעת הסנהדרין באותו מקום הנבחר".²⁶ אבל הארון הולך להיגנו, אי אפשר להמשיך להסתמך על צורת לימוד זאת. יאשיהו, ואחריו אנשי כנסת הגדולה, עושים מעשה ודואגים לריבוי תורה באיכות הלימוד, בעומקו, בסברות ובריבוי תלמידים:

ועל פי דבר יאשיהו קמו החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמתה של תורה בימי יהויכין בן בנו כדתניא בספרי פרשת האזינו... כלם גבורים במלחמתה של תורה. ואחריהם באו אנשי כנסת הגדולה והזהירו עוד ואמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין פי' שלא להורות מצד הסברא אלא על פי עומק החקירה בכח ההכרח שאי אפשר לומר באופן אחר. וזהו על פי הויות התלמוד במדרשות של תורה. והזהירו עוד והעמידו תלמידים הרבה. דמועיל לפלפולה של תורה כידוע מרבה ישיבה מרבה חכמה. ועשו סייג לתורה על ידי אסמכתות ובוה מתגדל הפלפול והחקירה ושומר את ההוראה שלא ימוט.

הייתה הווה אמינא שנגמרה הגלות, עם ישראל חזר לארצו ואפשר לחזור ללימוד התורה כבעבר. כנגד זה בא מלאכי ומזהיר שאין פה גאולה אלא הכנה להמשך הגלות הארוכה ויש להמשיך בצורת הלימוד העמוקה.

והנה בימי נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי שבו לארץ ישראל בבית שני והיה לישראל מקום לחשוב שא"צ עוד להגדיל תורת החקירה בישראל ויהיו נסמכים בהוראה על אור בית המקדש כמו שהיה בבית ראשון. משום הכי בא מלאכי חותם הנבואה וידע שעיקר תכלית שיבת ישראל אז יהיה הכנה לגלות הארוך אשר יהיה כמבואר בהעמק דבר בשירת האזינו על כן הזהיר את ישראל זכרו תורת משה

²⁶ העמק דבר שם.

עבדי וגוי וכמו שביארנו לעיל שהזהיר על דרך החקירה וחידושי הלכה על ידי חוקים ומשפטים...

מנהיגי בית שני מציידים את עם ישראל בתורה שבעל פה לקראת המשך הגלות הארוכה. אותה תורה שבעל פה היא הקשר כעת לדבר ה', ולקב"ה בעצמו. כפי שראינו, היא מהותם של עם ישראל. האוחז בה טוען "אנו הן של ישראל".

תושבע"פ בלשכתו של הרשע

הרב עמיחי גורדין, ר"מ בשיבת 'הר עציון', מספר: ²⁷

הסיפור הבא נשמע הזוי לחלוטין. אלמלא שמעתי את הדו-שיח הנזכר במו אזני ואלמלא ראיתי את התמונה במו עיני, לא הייתי מעז להעלות את הדברים הבאים על הכתב.

השואל: זה נכון שאביך, חיים הרצוג, הגיע לבונקר של היטלר כקצין מודיעין בצבא הבריטי?

ח"כ יצחק (בוז'י) הרצוג: אבא השתתף בשחרור מחנה ההשמדה ברגן בלזן. אבא אף היה שותף לתפיסתו של מפקד הס.ס. היינריך הימלר. אבל לבונקר ההוא, לא הגיע אבא.

השואל: אני מבין...

ח"כ הרצוג: אבל אני יודע מה מעניין אותך. זה דווקא קשור לסבא שלי, הרב יצחק הרצוג ז"ל. סבא קיבל מקצין בריטי בכיר, כרך אחד של גמרא, מסכת פסחים, שהיה בלשכה של היטלר בתוך הבונקר. חיים ויצמן קיבל מאותו קצין ספר של הרמב"ם היד החזקה, שגם היה שם בתוך הבונקר. היטלר החזיק בבונקר שלו גמרא ורמב"ם.

בשלב זה הוציא יו"ר האופוזיציה סמארטפון מתוך הכיס ולתדהמת השואל פתח תמונה ובה צילום של עמוד שער. עמוד שער קלאסי של מסכת פסחים. בצד השמאלי של העמוד בכתב ידו של הרב הראשי לשעבר, הרב הרצוג זצ"ל, נכתב, 'כרך זה הגיע מתוך לשכתו של הרשע...!'

התמונה ההזויה של כרך גמרא שמלווה את אותו צורר מתועב בימיו האחרונים, אינה נתפסת. מה ראה אותו רשע נבזה ושפל לקחת ללשכתו הטמאה שבבונקר, גמרא ורמב"ם ולשבות אותם בשבי הפרטי שלו?

²⁷ הסיפור מסופר גם על ידי הרב ריסקין בספרו ציוני דרך עמוד 357.

תשובה מדויקת לשאלה זו לא נקבל לעולם. אולי טוב שכך. מה שברור הוא, שגם גדולי חורשי רעתנו מאז ומעולם הבינו שמקור כוחנו נעוץ בין דפיהם של רבינא ורב אשי ובין פסקיו של הנשר הגדול. גם אותם זדים נאצים מנאצי א-ל, ימח שמם, הבינו שבין קפלי הדפים טמונים דברים מופלאים ועליונים הקשורים לסוד כוחו של העם היהודי.